

Oponentský posudek na doktorskou disertační práci Kamily Šťastné s názvem Problematika výuky morální výchovy na českých školách

Předložená doktorská disertace si klade ambiciózní úkol: předložit a vyzkoušet systematický koncept a metodiku pro výuku etické výchovy na druhém stupni základních škol a na nižším stupni gymnázií. Jde o inovaci a obohacení současné etické výchovy.

Práce je strukturována do dvou částí, teoretické a výzkumné. V teoretické části autorka zpracovala historii a tradici morální – etické výchovy v Čechách v rovině institucionální (školní řády z 18. století, výuka EV za první republiky, dále v době Protektorátu, v době socialismu až po situaci po roce 1989) i v rovině teoretické – pedagogické a filosofické reflexe (a to od J. A. Komenského, Seibta, Kindermanna, Úlehly a Lindnera a dalších). V této části, která končí informací o zavedení EV jako doplňkového volitelného předmětu a jeho zakotvením v tzv. RVP vzhledem k úplnosti postrádám zmapování diskuse, která proběhla v české učitelské veřejnosti ve vztahu k politickému rozhodnutí prosadit EV do českých škol. Možná, že je by tam našla autorka mnohé odpovědi na otázky, které si v práci klade (například jaká je účinnost etické výchovy na formování morálních kompetencí žáků).

Druhá kapitola teoretické části je věnována přehledu kognitivních teorií morálního vývoje (Piaget, Kohlberg, Rest, Selman, Lind ad.) Za cenné považují, že autorka pracuje s teoriemi mnohovrstevnatě, popíše jejich podobu, popřípadě jejich psychologická východiska, potom uvede jejich kritiku, a dále je zakotví v českém prostředí s uvedením zkušeností s výzkumy, jež byly provedeny u nás, hodnotí jejich výsledky a způsoby ověřování. Za cenné považují, že zdůrazňuje nejenom validitu zkoumání, ale upozorňuje i na jejich limity. V psychologickém výzkumu potom ilustruje pokusy o „měření“ morálního usuzování (Piaget), morální orientace (Kohlberg), morálních preferencí (Rest) a nakonec morálních kompetencí (Lind). S poslední metodikou analýzy morálních kompetencí Georga Linda potom sama pracuje ve výzkumné části. Zajímavé v této části jsou ukázky postupů jednotlivých metodik a komentáře k postupům i odkazy na jejich silné i slabé stránky.

Další část je věnována etické výchově jakožto školnímu předmětu. Zde je projevila píle autorky (sestudovala řadu cizojazyčných textů) o zavádění etické výchovy v USA a v Evropě a potom u nás a informovala o hledání jejího obsahu a cílů. Objasňuje návaznost etické výchovy a prosociální výchovy podle konceptu Olivara Rocheho a Ladislava Lencze.

Poslední část teoretické části se věnuje konceptu tzv. Kostnické metody diskutování dilemat. Autorka projekt zasvěceně představila; je, jak uvádí, v něm proškolená na úrovni nejnižšího stupně (snad jako jediná v republice). Tuto KMDD použila jako metodu vlastního výzkumu.

Výzkumná část je složena ze 3 studií, v nichž autorka ověřuje v našem prostředí míru vlivu etické výchovy na utváření morálních kompetencí žáků. A podobně jako v jiných výzkumech dochází k závěru, resp. je prokazuje i v našich podmínkách, že totiž EV nemá vliv na utváření morálních kompetencí a nebo přesněji, že je mírně zhoršuje.

Z díky práce je zřejmé, že autorka je osobně na problému motivovaná, že ve svých učitelských i badatelských krůčcích s hlubokým zaujetím a nasazením využívá vědeckých metod zkoumání a poctivě hledá příčiny nastalých jevů. Sebekriticky neúspěch opakovaně připisuje své pedagogické nezkušenosti a rezervám, které se dají nahradit praxí, zkušeností, studiem, lepší komunikací, zčásti výsledek připisuje vlastnímu experimentu s tzv. zkrácenou metodou KMDD, aby to vyhověla časovým dotacím předmětu – 45 minut apod. Což je sympatické, nicméně u tak notoricky se opakujících výsledků bych spíše čekala snahu odhalit hlubší než jen osobní a osobnostní příčiny (psychologické) zkoumaného jevu. A zde jsme u toho, co je v práci sice zmíněno, ale co zapadlo v

přehledu názorů jednotlivých autorů, kteří o problému píší. Totiž absence filosofického zakotvení předmětu etická výchova. nebo husserlovsky řečeno překonání psychologismu v úvahách o smyslu EV.

Je totiž nutno si položit otázku, zda lze vůbec něco takového jako „morální kompetence“ změřit a k jakým výsledkům nutně dojdeme? Jaká je povaha těchto získaných poznatků?

Zda právě objektivace, verbalizace a racionalizace morálních dilemat (KMDD) nejsou příčinou toho, že se vytrácí to, co je v morálním rozhodování to nejdůležitější, totiž jedinečnost tohoto rozhodnutí (je to na mně, který ponesu odpovědnost za to rozhodnutí a ne nějaký anonym), naléhavost – časovost (ted' a ne někdy později, možná jindy)?

A co pravděpodobně děti zatím nereflektovaně, ale zcela přesně intuitivně pocítují při tomto „návěku“ jako deficit, totiž, že je to jenom hra. (Tam, kde autorka uvádí reakce dětí na KMDD.)

Jak autorka citlivě poznamenává, diskutování dilemat není bez významu, děti se učí naslouchat druhému, vyjádřit a formulovat svůj názor, poznávají nejednoznačnost situací, v nichž se v životě ocitáme, nebezpečnost jednoduchých řešení, objevují mnohé o povaze vztahů mezi sebou navzájem. S tím vřele souhlasím. Ale nejsem zcela přesvědčena o tom, že jak píše na str. 131 by měla být etická výchova „vedena především prostřednictvím zážitkové pedagogiky“, tedy touto hrou.

Práce je zajímavá, cenná shromážděním materiálu pedagogicko-historického. Přináší mnoho podnětů pro porozumění psychologii morálního vývoje člověka. Poskytuje zajímavý obraz, jak se v podmínkách české školy realizuje výuka etické výchovy, provedené výzkumy a jejich vyhodnocení jsou zase výpovědí o představách, cítění a myšlení žáků v určitých věkových kategoriích. To, co zde postrádám, aby byl obraz úplný, je názor učitelské veřejnosti a také rodičů na smysluplnost, na obsah a cíle etické výchovy u nás dnes. To není výtka, jen konstatování.

Pro potřeby diskuse jsem naznačila řadu otázek a prosím, aby se k nim doktorandka vyjádřila..

Práce dle mého názoru splňuje podmínky kladené na doktorskou disertaci, proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 14. 7. 2014

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.